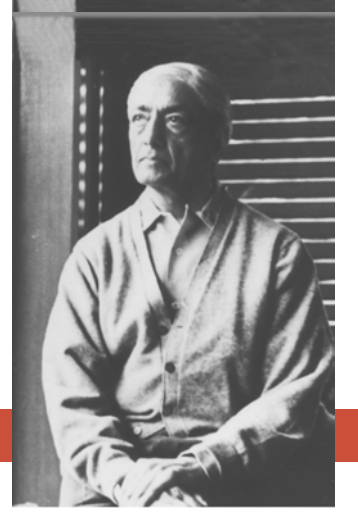

અંતરમેળ

કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડિયા, મુંબઈ

મે - ઑગસ્ટ ૨૦૧૧

વર્ષ ૪

અંક ૨

પૃષ્ઠ ૮

રૂ. ૨/-

મન કોઈપણ પ્રકારની સુરક્ષિતાની ભાવના વગર રહી શકે?

આપણું કહેવાનું એ છે કે આપણી ચેતનામાં સુખ અને વેદના છે; જુદા જુદા સ્તરે આપણે વેદનાને દૂર કરતા સુખનો પીછો કરીએ છીએ, જુદી જુદી અપેક્ષા રાખી પણ તેથી કરીને આપણે ફક્ત દુઃખજ નથી વધારતા પણ દુઃખનું નિર્માણ કરીએ છીએ. મન જુદા જુદા સ્વરૂપે સતત સુખની શોધ કરતું હોય છે. શારીરિક અને વાસના ના સંતોષમાં, યશસ્વી થવાનું સુખ. કશામાં સુરક્ષિતા પ્રાપ્ત કરી તેને વળગી રહેવાનું સુખ. આપું મન જે સતત સુખને શોધતું હોય તે અનિવાર્યપણે સુખના વિરોધી દુઃખ ને જ આમંત્રિત કરે છે. સુખ-દુઃખ હમેશાં સાથે જ ચાલતા હોય છે. તેને છૂટા પાડી શકાય નહીં તે ત્યારે જ અલગ ભાસે છે જ્યારે આપણે સુખ ને સમગ્રપણે જોતા નહીં હોઈએ. દરેક પરિસ્થિતિ માં સુખનો પીછો કરવાની આપણી પ્રક્રિયા ચાલતીજ હોય છે. સંપૂર્ણ સલામત હોવાનું સુખ. અને એજ આપણે અરસપરસ નાં બધાં સંબંધ માં પણ શોધીએ છીએ. સંબંધમા સુરક્ષિતા અને સલામતી ની તાકીદ અનિવાર્યપણે દુઃખ જ લાવે છે. કારણ કે માનસિક સલામતી જેવી કોઈ વસ્તુ હોતી જ નથી. આપણે કહ્યું કે અન્ન અને રહેઠાણની સુરક્ષિતા ચોક્કસપણે હોવી જોઈએ પણ માનસિકપણે સલામતી હોતી નથી. તમને ખબર છે આ હકીકત એ એક અદ્ભૂત બાબત છે. એનો અર્થ એવો નથી થતો કે જીવન અસલામત છે. પરંતુ આપણે માનસિક સ્તરે સલામતી શોધીએ છીએ. અને તેમ કરવામાંજ આપણે અસલામતીને અનુભવ્યે છીએ. જ્યારે આપણને અસુરક્ષિતાની અનુભૂતી થાય છે અને જ્યારે તે વધારે ને વધારે તીવ્ર થાય છે, ત્યારે તે માનસિક વ્યાધિમાં પરિણમે છે, અને ગાંડાની ઈસ્પિતાલમાં ભરતી થવાની વકી આવે છે. પરંતુ જ્યારે વાસ્તવિક હકીકતની સ્પષ્ટતા થાય કે જ્યાં સુખ છે તેની પાછળ દુઃખ નો પડછાયો અવશ્ય છે. જ્યારે એ વસ્તુ ની સમગ્રતા ને નિહાળો છો જેમ આપણે કહ્યું કે એક વૃક્ષ ને તેના વિશેની છબી વગર પૂર્ણપણે નિહાળો. તેરીતે માનસિક ભયને નિહાળવાથી તેનો અંત આવે છે.

પરંતુ તમે તેને જોવાનો પ્રયત્ન કરો છો ત્યારે તમે તેને પૂર્ણપણે જોઈ નથી શકતા. પરંતુ આપણા ને જાનપણથી પ્રયત્ન કરવાની ઝૂઝમવાની કેળવણી આપવામાં આવી છે, પોતાને માત કરો અને બીજાને પણ માત કરો. બસ ઝૂઝમતા રહો તજવીજ કરતા રહો જીવનના અંત સુધી. શાળામાં, કૉલેજમાં, ઑફીસમાં, ઘરમાં, કુટુંબમાં ઝૂઝમતા રહો. બસ આમ અહીં અંતહીન ઝૂઝમતા રહેવાનું છે. અને આપણે ઝૂઝમવું, સંઘર્ષ કરવો અને ગૂંચવાતા રહેવું એને જીવનનો રાહ બનાવી દીધો છે. જે મન સદા ઘર્ષણમાં રહેતું હોય તે બિલકુલ ધાર્મિક મન નથી. દુનિયાભર ના ધર્મગુરુ આશ્રય કે મઠ ની ટિવાલો પાછળ ભરાય જઈ અને વિચારે છે કે અમે જગતના ઘર્ષણથી દૂર થઈ ગયા છે. પણ આ રીતે દૂર જવાથી ઘર્ષણનો અંત આવતો નથી. તેઓ આંખે પાટા બાંધી બુદ્ધિપૂર્વક ઘડી કાઢેલા પ્રમાણ કે ઢાંચાનું અનુસરણ કરતા રહે છે. અને તે ઢાંચામાંથી બહાર આવવાની તેઓમાં હિંમત નથી કારણ કે ત્યાં સલામતી નથી. તેઓની સલામતી તેઓના પ્રમાણ અને ઢાંચા ના અનુસરણ માં રહેલી છે. અને આથી તેઓ તદ્દન અસલામત છે. મન સદૈવ સલામતીને શોધે છે અને તેથી કરીને તે પૂર્ણપણે અસલામત રહે છે. સલામતી ની શોધ જ ભયને જન્મ આપે છે.

શું, મન સલામતીની ભાવના વિના રહી શકે? એનો અર્થ એવો નથી કે નિરાશ બની જવું. આશાહીન થઈ મનમાં કડવાસ ઉભી કરી ને ભલાઈ પ્રતિ શંકાશીલ થવું વગેરે. મન સલામતીની બધીજ ભાવના થી ત્યારેજ મુક્ત થઈ શકે જ્યારે એ નિહાળે કે સલામતીની ભાવના જ અસલામતી અને ભયને જન્મ આપે છે. એ તમે ત્યારેજ નિહાળી શકો જ્યારે તમે કોઈ પણ વસ્તુ ના પૂર્ણ સ્વરૂપનું નિરીક્ષણ કરો, ત્યારે દ્રષ્ટા જ દ્રશ્ય હોય છે. ફક્ત ભયનો ત્યારેજ અંત થાય છે જ્યારે દ્રષ્ટાએ ભયને નિહાળે છે તેનાથી તે (જોનાર) અલગ નથી. તે એકજ છે. અને ત્યારે તે અવસ્થામાં બિલકુલ ઘર્ષણ હોતું નથી. આપું મન ચાતનામય નથી અને ઘર્ષણમાં નથી રહેતું તે જે કંઈ અસ્તિત્વમાં છે તેનું વિભાજન કર્યા સિવાય નિરીક્ષણ કરે છે. અને ફક્ત આપું મન જ ધાર્મિક મન છે અને ફક્ત આપું મન જ સત્યને જોઈ શકે છે. ચાતના ભોગવતું મન નહીં, કે જે મન શિસ્તબદ્ધ, તજવીજ કરતું, માત થતુ કડવાટ રાખતું શંકાશીલ અને જે સમાજમાં સારા કામ કરતું હોય એવું મન નહીં. ધાર્મિક મન સિવાય જગતમાં શાંતિ આવી ના શકે.

પૅરિસ ૧૯૬૭, ભાષણ ૧

જીવન આપણને એકલા છોડતું નથી

જ્યારે આપણે આપણા ઘરના બારી બારણા બંધ કરી દઈ ને અંદર રહીએ છીએ. ત્યારે આપણને લાગે છે કે આપણે સુરક્ષિત અને સલામત છીએ. પરંતુ જીવન એવું નથી. જીવન તો નિત્ય આપણે દરવાજે ઊભુ ટકોરા મારતુ હોય છે અને આપણા બારી બારણા ખોલવા માટે પ્રયત્ન કરતુ હોય છે જેથી કરીને

આપણે વધારે જોઈ શકીએ, પરંતુ આપણે જો ભયના માર્યા આપણા બારણાં અને બધીજ બારીઓને કડી મારી દઈએ ત્યારે તે ટકોરાનો અવાજ તીવ્રતાથી વધે છે. કોઈપણ પ્રકારે આપણે સુરક્ષાને વળગી રહીએ છીએ તેટલું જ જીવન આવી ને આપણા ને ઘક્કો મારે છે.

Life Ahead, Ch. 6

આપણા કોઈપણ પ્રકારના આચરણનું સ્પષ્ટીકરણ શોધતા આપણે ઉત્ક્રાંતિ તરફ વળીએ છીએ. આજના અત્યંત અસ્થિર અને અસુરક્ષિત વિશ્વમાં સુરક્ષિતાની ઉત્કટતા વધી રહી છે; એનું મૂળ ક્યાં છે, શામાં છે? પ્રાણીમાત્રના ઇતિહાસમાં શું ક્યાંક તેનો ઉગમ હશે? કૃષ્ણમૂર્તિ કહે છે કે જીવમાત્રની બાહ્યસ્તરે સુરક્ષા હોવી જોઈએ અને એ નૈસર્ગિક છે. પરંતુ તે જ્યારે માનસિક સ્તરે રૂપાંતરિત થાય છે ત્યારે તે સમસ્યાનું કારણ બને છે. આપણી શારીરિક સુરક્ષાની સાથે આપણા ને માનસિક સુરક્ષા પણ જોઈએ છે. અન્ન, વસ્ત્ર અને ઘર ની આવશ્યકતા પ્રાણી માત્ર ને પણ છે અને મનુષ્ય પણ તેમાં આવી જાય છે. અને એ મેળવવાની ક્ષમતા તેનામાં જન્મજાત રહેલી છે. અને તે સહજપણ છે એમાં કોઈ ચાતુર્યી નથી.

નવી નવી ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરેલ મનુષ્યને જન્મજાત મર્યાદિત સંરક્ષણની ગરજને ભયાનક એવું મોટું સ્વરૂપ આપી દીધું છે. જગતમાં ઉત્પાદનનું ૮૦ ટકાથી પણ વધારે ખર્ચ સંરક્ષણ પાછળ થાય છે. યુદ્ધ, આતંકવાદ, દેશ-ધર્મ-જાતિ અને મનુષ્યની માનસિક સુરક્ષાનું પ્રગટીકરણ છે. માનસિક સુરક્ષા અને શારીરિક સુરક્ષા વચ્ચેની રેખા અસ્પષ્ટ છે. ગરજ અને હાવ વચ્ચેની રેખા પણ ઘણી ઘૂંઘળી છે, અને અસ્થિર છે.

હજી એક મહત્વના મુદ્દા તરફ કૃષ્ણમૂર્તિ આપણું ધ્યાન કેન્દ્રીત કરે છે. આપણો અરસપરસનો સંબંધ અને તેના પરનું અવલંબન તે આપણી સુરક્ષાની ગરજ ઉપર આધારિત હોય છે, આપણે જેને પ્રેમ કહીએ છે તે પણ આપણી સુરક્ષાની ગરજ સાથે બંધાયેલો છે. એ સમજવું અને તેને પચાવવું એ ઘણી કપરી બાબત છે. પરંતુ આપણા દરેક આચરણ અને વિચારોની પાછળની ભાવના તટસ્તપણે તપાસવામાં કે તેનું અવલોકન કરવામાં આવે તો એ ધ્યાનમાં આવશે કે તેમાં સૂક્ષ્મપણે સુરક્ષાની ભાવના ની અપેક્ષા છે. ત્યારે આપણે પ્રેમમોટે, સગાના સંબંધ માટે કરેલા ત્યાગનું ખરું સ્વરૂપ નિહાળી શકીએ. ત્યારે તે ત્યાગમાં પણ સ્વાર્થ જ સમાયેલો છે એ સમજાય. જ્યારે આ વાસ્તવિકતા સ્પષ્ટપણે દેખાય ને સમજાય છે. ભલે તે પળભર માટે હોય પણ આપણા મનની ચાલ દેખાય છે, ત્યારે તે ક્ષણે આપણે વિસ્તારેલું નાટક અટકી પડે છે. અને એવું લાગે છે કે આ ક્ષણિક મુક્તિની ભાવના કે એક શુદ્ધ પ્રમાણિકતા ની ભાવના?

આ જીવનમાં મનુષ્યને સંપૂર્ણ એવી સુરક્ષા હોઈ શકે?

પ્રશ્ન : આ જીવનમાં મનુષ્યને સંપૂર્ણપણે સુરક્ષા હોય ખરી?

કૃષ્ણમૂર્તિ : આ ઘણોજ ગંભીર પ્રશ્ન છે. આપણે બધાને સુરક્ષા જોઈએ છે. બંને રીતે શારીરિક સ્તરે અને મુખ્યત્વે માનસિક સ્તરે. જો આપણે માનસિક સ્તરે સલામત હોઈએ ચોક્કસ પણે, તો શારીરિક સલામતી માટે આપણે એટલા વિવશ હોતા નથી. માનસિક સુરક્ષિતાની શોધમાં આપણે શારીરિક સુરક્ષાને પ્રતિબંધિત કરીએ છીએ.

પ્રશ્નકર્તા પૂછે છે કે શું આપણા માટે માનવજાત માટે સંપૂર્ણ સુરક્ષા હોય છે ખરી? ચોક્કસ આપણને સુરક્ષા હોવી જોઈએ. જેમ બાળક પોતાની માતાને વળગેલુ રહે છે જે માતા-પિતા તેના ઉપર પૂરતું ધ્યાન દાખવે નહીં તેને પ્રેમ અને સુરક્ષા આપે નહીં તો તે બાળકના મગજ પર અને મજ્જાતંતુ પર તેની અસર થાય છે. બાળકને શારીરિક સુરક્ષા આવશ્યક છે. પણ આપણે માનસિક સુરક્ષાની શા માટે અપેક્ષા રાખીએ છીએ? ત્યાં આપણું મન (અહંભાવ) રહેલું છે. જે સુરક્ષા ની તાકીદ કરે છે; પરંતુ માનસિક સુરક્ષા જેવું કંઈ છે ખરું? આપણા ને આપણા સંબંધ માં સુરક્ષા જોઈએ છે મારી પત્ની, મારા બાળકો, કુટુંબ આવી આસક્તિ અને મમત્વ માં આપણને લાગે છે કે તેમાં એક પ્રકારની સુરક્ષા રહેલી છે. પણ જ્યારે આપણને સમજાય છે, કે તેમાં સુરક્ષા જેવું કંઈજ નથી. ત્યારે આપણે તેનાથી અલગ થઈ જઈએ છીએ અને બીજે ક્યાંક સુરક્ષા શોધીએ છીએ.

આપણે સમુહમાં સુરક્ષા શોધવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. એક જાતિના સમુહ માં. તે જાતિ કે કબિલાના ગુણગાન કરી અને તે જાતિ ને દેશના (રાષ્ટ્રના) સ્વરૂપ માં ઢાળવા માં આવે છે. અને પછી તે રાષ્ટ્ર બીજા રાષ્ટ્રના વિરુદ્ધમાં હોય છે. માનસિક સ્તરે એવું વિચારીએ છીએ કે વ્યક્તિમાં, દેશમાં, માન્યતામાં તમારા પોતાના અનુભવમાં સુરક્ષા રહેલી છે. એ શારીરિક સુરક્ષાની અપેક્ષા જેવી જ છે. માનસિક સ્તરે સુરક્ષાની અપેક્ષા રાખતા આપણે આપણી અંદર ભેદ ઊભા કરીએ છીએ. અને ઊભા કર્યા છે જેમકે હિન્દુ, મુસલીમ, જ્યુ, આરબ, ઈસુમાં વિશ્વાસ ધરાવતા, બીજા કશામાં માનનારા. અને આ બધામાંજ સુરક્ષાની અપેક્ષા રહેલી છે. આવી ભ્રમકતા ભરેલી સમજણમાં આપણે માનસિક સુરક્ષા શોધીએ છીએ. કેથોલિકમ, બુદ્ધિયમ, હિન્દુત્વ, જુડાઈઝમ, ઈસ્લામ ઈત્યાદિ

વિવિધ ભ્રમમાં આપણે સુરક્ષિત હોવાનો ભ્રમ સેવીએ છીએ જે માત્ર સુરક્ષાનો ભ્રમ છે, એ સિવાય કંઈ નથી. કારણ કે તેઓ બધા અરસપરસ લડી રહ્યા છે. જે ક્ષણે તમને એની સમજ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તમે કોઈના ઉપર અવલંબીત રહેતા નથી. જ્યારે તમે એ સત્યને નિહાળો છો કે મન અથવા વિચારે જ આ ભ્રમક સુરક્ષા શોધી કાઢી છે. તે પ્રત્યક્ષ સમજ જ પ્રજ્ઞા લઈ આવે છે.

હિન્દુ ધર્મમાં શ્રદ્ધા ધરાવતા લોકો હિન્દુ હોવાથી સર્વ મુર્ખતા ભરેલા વિધિ વિધાન અને દેવો પર શ્રદ્ધા રાખતા તેઓ પોતાની શ્રદ્ધામાં સુરક્ષિતા શોધતાં હોય છે. પરંતુ આ બધા બીજા સમાજના અનેક એવા લોકો કે જે બીજા દેવ અને માન્યતા ધરાવતા લોકો નાં વિરોધ માં હોય છે. આ બે વિરોધી તત્ત્વો એક બીજા ને ભલે સહન કરી લેતા હોય. પરંતુ તેઓ મૂળ થી અનિવાર્યપણે એકબીજાના વિરોધમાં જ હોય છે. તે બંને વચ્ચે ઘર્ષણ તો હોયજ છે. કોઈ કે એકમાં કે બીજામાં સુરક્ષા શોધી કાઢી છે. પણ જ્યારે તેને એ સમજાય છે કે તેઓ બંને ભ્રમ ના પાયા ઉપર જ આધારિત છે. એ નિહાળવું એ પ્રજ્ઞા છે! આ એક જોખમ કે ભયને નિહાળવાનું છે. જે મનુષ્ય જોખમ પ્રતિ આંધળો હોય છે, એ મૂર્ખ મનુષ્ય છે. તેના માનસમાં કંઈ ગડબડ છે. પરંતુ આપણે જેમાં સુરક્ષા શોધીએ છીએ તે સુરક્ષા ના ભ્રમમા રહેલા જોખમને નિહાળતા નથી. પરંતુ જે મનુષ્યની પ્રજ્ઞા જાગ્રત થઈ છે તે આ જોખમને નિહાળે છે. અને એ પ્રજ્ઞામાં કેવળ સુરક્ષા છે. વિચારે જ વિવિધ ભ્રમ ઊભા કર્યા છે. રાષ્ટ્રીયતા, વર્ગ ભેદ, જુદા જુદા દેવો, જુદી જુદી માન્યતા, જુદા જુદા મત, વિવિધ કર્મકાંડ, અનેક પ્રકારની ધાર્મિક વિધિ વિધાન અને વહેમથી જગત આખુ વ્યાપ છે. અને તેમાં વિચારે સુરક્ષા શોધી કાઢી છે. અને આપણે શા માટે આ ભ્રમિક સુરક્ષા માં રહેલા જોખમને જોતા નથી. જ્યારે આપણે આ જોખમને નિહાળીએ છીએ. કલ્પના તરીકે નહી પરંતુ પ્રત્યક્ષ વાસ્તવિતા સમજીને નિહાળીએ ત્યારે તે પ્રજ્ઞા છે. તે ડાહ્યા છે. અને તેમાંજ શ્રેષ્ઠ એવી સુરક્ષિતા રહેલી છે. એ અસત્યમાં રહેલા સત્યને નિહાળવું છે.

બ્રોક્વુડ પાર્ક, ૧૯૭૯, પ્રશ્નોત્તર સભા ૧

આથી આપણે સર્જનશીલ ઊર્જા ને નષ્ટ કરીએ છીએ

આ દુનિયા ઘણી અસ્તવ્યસ્ત, શાંતિભંગ કરનારી અને જોખમી છે અને સદા યુદ્ધની તૈયારી કરતી. અને કોઈને પણ સ્વાભાવિક પણે કોઈક પ્રકારની અંદરથી અને બહારથી સુરક્ષા જોઈતી હોય છે. બહારની દુનિયામાં ખાસ કોઈ સુરક્ષા નથી. કદાચ તમે ધનવાન હોય, રાજકીય રીતે ઘણા શક્તિશાળી હોય અથવા તમને કોઈ સિદ્ધાંત કે માન્યતામાં સુરક્ષા જણાતી હોય. પરંતુ આ બધા માં સંપૂર્ણ એવી સુરક્ષા નથી. મનુષ્ય ને સુરક્ષા જોઈએ છે. આપણા બધાને સુરક્ષા હોવી જોઈએ. અન્ન, વસ્ત્ર અને રહેઠાણના અર્થમાં સુરક્ષા હોવી જોઈએ. અને આંતરીક પણે પણ આપણા ને સુરક્ષા જોઈએ છે. એવું કંઈક જે ખાત્રી પૂર્વક ની સ્થિર શક્તિશાળી હોય એવી સુરક્ષા આપે. પરંતુ કોઈ પણ માન્યતામાં, સિદ્ધાંતમાં કે આદર્શ માં સુરક્ષા કે સલામતી નથી. આ બધામાં જ્યારે સુરક્ષા મળતી નથી ત્યારે તે ભૂતકાળ તરફ વળે છે. અને કોઈક પ્રકારના શબ્દોમાં તે મળશે એવી આશા રાખે છે.

મને ખબર નથી કે તમારા લક્ષમાં એ બાબત આવી છે કે નહીં તમે જેટલા વધુ કોઈ પ્રકારના નિર્ણયને વાજબી નિર્ણય, તાર્કિક નિર્ણય કે કોઈ ના અધિપત્યનાં નિર્ણય ને વળગો છો ત્યારે ત્યાં ઊર્જા ઓછી હોય છે. જ્યાં આગળ નિર્ણયો હોય છે ત્યાં ચોક્કસ ઊર્જા ની ઊણપ હોય છેકારણ કે તમે જ્યારે કોઈ નિર્ણય બાંધી લો છો. એનો અર્થ એક તમે ચર્ચા અને દલીલ કરી જે નિર્ણય બાધો છે. અને તમને લાગે છે તે બરોબર છે. ત્યારે તમે આગળ શોધ કરવા માટેનો દરવાજો બંધ કરી દો છો. અને જગત આખામાં આમ જ થઈ રહ્યું છે. આપણા બધાને નિર્ણયો જ જોઈએ છે. ઈશ્વર છે કે નહીં શું શાંતિ મળશે કે નહીં વગેરે વગેરે, તે બાહ્ય અને આંતરીક સુરક્ષાની ઊણપ છે. જેમાં કંઈક ઊણપ છે એના પર આપણે પૂર્ણ ભરોસો રાખીએ છીએ. આધાર રાખીએ છીએ કે એ આપણને સહત આપશે આપણી સુખશાંતિની ભાવના ઈળશે. આમ આપણે કેટલાંક પારંપારિક નિર્ણયો ને વળગી રહીએ છીએ. આથી સર્જનશીલ તપાસની ઊર્જા નષ્ટ થાય છે. તપાસ નો અર્થ છે અંદર પ્રવેશી, શોધ કરવી શ્રોતસુધી નિરીક્ષણ કરવું અને આગળ શોધ માટે દરવાજો ખોલવો. આપણા માંથી મોટા ભાગના લોકો પાસે એવી ઊર્જા નથી. અને આથી જેને પરંપરા કહેવાય છે તેમાં કે કોઈ પુસ્તકો કે બીજા કંઈ માં આશરો લઈએ છીએ.

Mind Without Measure, કલકત્તા ૧૯૮૨, ભાષણ ૨

પ્રજ્ઞા ના અસ્તિત્વમાં જ સંપૂર્ણ સુરક્ષિતતા છે

શું આસક્તિ દુઃખનું કારણ છે? હું મારી પત્નીમાં, મારા પૂત્રમાં, મારી સ્મૃતિમાં, મારી માન્યતામાં, મારા અનુભવોમાં આસક્ત છું. આ બધામાં આસક્ત છું. હું કશામાં શ્રદ્ધા રાખુ છું. અને તે માન્યતા સાથે આસક્ત છું. જ્યારે તે માન્યતા બદલ શંકા ઉદ્ભવે છે. પ્રશ્ન ઊઠે છે તેને ઘડકો લાગે છે ત્યારે અનિશ્ચિતતા થી દુઃખ થાય શું એ પણ દુઃખ ને માટે નું કારણ છે? કોઈ એક ખાસ માન્યતામાંથી નહીં પણ બધીજ માન્યતાથી મુક્ત થવું શક્ય છે? અથવા ખાસ આદર્શ માંથી અને માન્યતા માંથી પૂર્ણ પણે મુક્ત થવું શક્ય છે? કૃપા કરી એવો પ્રશ્ન ના પૂછો કે બધી જ માન્યતા અને આદર્શોથી મુક્ત થઈ જાય તો તેની જગ્યા તમે બીજું શું મુકો? આ એક ખોટો સવાલ છે. એ સત્યને નિહાળો કે કોઈ પણ માન્યતા કે આદર્શ લોકો માં ભેદ ઊભા કરી અલગતા લાવે છે. હું એવું માનું કે ઈશ્વરનું અસ્તિત્વ છે અથવા ઈશ્વર નું અસ્તિત્વ નથી. હું કોઈ ચોક્કસ વિચાર સરણી ધરાવતો હોવ - સામ્યવાદ સમાજવાદ, કે મૂડીવાદી જે કંઈ હોય તે, એ માટે હું લડવા અને લોકો ને મારવા તૈયાર છું. આપણે માન્યે છીએ કારણ તે આપણને સુરક્ષાની ભાવના આપે છે. તમે ઈશ્વરમાં માનતા હોય. લગભગ બધાજ ઈશ્વરમાં માને છે, કારણ કે તે તમને રક્ષણ ની સુરક્ષાની ભાવના આપે છે. રાષ્ટ્રીયતા - ધાર્મિક પ્રતિમા અને કહેવાતા પવિત્ર ગ્રંથો. આ બધા તમને કોઈ નિશ્ચિત પ્રકારની સુરક્ષા આપે છે. પરંતુ હકીકત માં સુરક્ષા જેવું કશું જ નથી. એ એક ભ્રમણા છે. આપણને એ સ્પષ્ટતાપૂર્વક સમજાવું જોઈએ કે માન્યતા, આદર્શો એવું સર્વ કંઈ ઘણું જ નાશ કરનારું છે. તે મનુષ્ય ને મનુષ્યથી જુદા પાડે છે. અને આ સત્યનું દર્શન થવું જોઈએ. એ છે બુદ્ધિમાન થવું. ફક્ત પ્રજ્ઞાના અસ્તિત્વમાંજ સંપૂર્ણ સુરક્ષા છે, તમારી માન્યતા માં, પ્રાચીન પૂરાણ કથા માં અને આદર્શોમાં એ સુરક્ષા નથી. અને આ પ્રજ્ઞાની પ્રાપ્તિ, જે પ્રજ્ઞા નથી તમારી કે નથી વક્તા ની તે કેવળ પ્રજ્ઞા છે. - એટલે ખોટા ને ખોટું જોવું અને તેનો અંત લાવવો. 'જે છે' એને ખરેખર માં જોવું. કલ્પના કરી તેનાથી ભાગી છૂટવું નહીં આપણે જે કંઈ છીએ તેને તેવુંજ ખરેખર જોવું. આવી નિરક્ષણતા પૂર્વકની તપાસ એ છે પ્રજ્ઞાને જાગ્રત કરવી.

ન્યુ દિલ્હી, ૧૯૮૨, ભાષણ ૩

સુરક્ષિત રહેવાની તાકીદી હોય છે ત્યારે ત્યાં અનિવાર્યપણે દુઃખ અને ભય ઉદ્ભવે છે

જ્યારે સંબંધમાં સુરક્ષિત રહેવાની તાકીદી હોય છે ત્યારે ત્યાં અનિવાર્યપણે દુઃખ અને ભય ઉદ્ભવે છે. આ સુરક્ષાની શોધ માં આપણે અસુરક્ષિતતા ને આમંત્રિત કરી છીએ. શું! તમને તમારા કોઈપણ સંબંધોમાં ક્યારે પણ તમને સુરક્ષિત અનુભવાય છે? તમને મળી છે? આપણામાંથી મોટા ભાગના લોકો ને પ્રેમની અને કોઈ આપણા ને પ્રેમ કરે એવી અપેક્ષા હોય છે, પરંતુ આપણામાંથી દરેક જણ પોતાની સુરક્ષા શોધતો હોય, પોતાનો ચોક્કસ એવો માર્ગ શોધતો હોય તો ત્યાં પ્રેમ હોય છે? આપણે ચાહતા નથી કારણ કે પ્રેમ કેમ કરવો એની જ આપણને ખબર નથી.

જ્ઞાત વિસર્જન, પ્ર.૧૦

રાનેતા મુજબ દરવર્ષે સર જે.જે.સ્કૂલ ઑફ આર્ટ્સના વિદ્યાર્થી ઓનું વાર્ષિક સંમેલન યોજવામાં આવે છે. તેમાં કલા વિભાગના વિદ્યાર્થીઓની કલાના ચિત્રોનું પ્રદર્શન હોય છે તે સમય છેલ્લા જ વર્ષથી કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન મુંબઈ વતી કૃષ્ણમૂર્તિના પુસ્તકો ગુજરાતી, હિન્દી, મરાઠી અંગ્રેજીમાં તેમજ કૃષ્ણાજ્ઞાના વાર્તાલાપની DVD અને CD ના વેચાણ માટે એક સ્ટોલ રાખવામાં આવે છે. આ વર્ષે તે સંમેલન ૨૨ થી ૨૬ ફેબ્રુવારી ૨૦૧૧ દરમિયાન રાખવા માં આવ્યું હતું.

મજદુર કૉલેજ ના વિદ્યાર્થી અને શિક્ષકો તેમજ બહારથી આવેલા વિદ્યાર્થી અને લોકો એ કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ના સ્ટોલની મુલાકાત લીધી હતી અને સારા પ્રમાણ માં પુસ્તકોની ખરીદી કરી હતી. તેમજ અંતરલહેરી અને અંતરમેળ પત્રિકા અનેક લોકોને હાથોહાથ પહોંચાડી શક્યા. પ્રદર્શનમાં રાખવામાં આવેલી પેનલ્સ કે જેમાં વિશિષ્ટ ફોટા અને લખાણ પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યું હતું આગતુંકો પર તે પેનલ્સ નો પ્રભાવ વર્તાતો હતો.

આનંદ વિહાર (બદલાપૂર) સ્થળે શાળાના શિક્ષકો માટે કાર્યશાળાનું આયોજન

જે. કૃષ્ણમૂર્તિના શિક્ષણ પર આધારિત ‘જે. કૃષ્ણમૂર્તિ સેલ્ફ એજ્યુકેશન કેન્દ્ર’ બદલાપુર પશ્ચિમ માં જાભીળઘર પાસે છેલ્લા ઘણા વર્ષ થી આ કેન્દ્ર ચલાવવામાં આવે છે. મુંબઈમાં ઘણી શિક્ષણ સંસ્થા મા શિક્ષણ, શિક્ષક અને શિક્ષણમાં નવો દૃષ્ટિકોણ એ વિષયમાં શિક્ષકો માટે કાર્યશાળા યોજવા માં આવે છે. તે પ્રમાણે બદલાપૂર સ્થિત કેન્દ્ર માં પણ આવી કાર્યશાળાનું આયોજન પ્રથમવાર કરવામાં આવ્યું હતું. તા. ૧૮ મી માર્ચ ૨૦૧૧ ના રોજે. કાર્યશાળાનો વિષય હતો. “પ્રચલિત શિક્ષણનું સ્વરૂપ યોગ્ય છે ખુર?” આ કાર્યક્રમનું સંચાલન ડૉ. વાસંતી પડતે એ કર્યું હતું.

ચર્ચા અને સંવાદ પર આધારિત એક દિવસની આ કાર્યશાળાને બે સત્ર માં વિભાજીત કરવામાં આવી હતી.

પ્રથમ સત્રમાં માહિતીજ્ઞાન અને તંત્રજ્ઞાન આધારિત શિક્ષણનો વ્યાપ અને મહત્વ વધતું જાય છે. આથી જીવનલક્ષી શિક્ષણ તરફ દૂરલક્ષ થતું જાય છે. એ બાબત માં શિક્ષકોનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું.

બાળકોની ભાવનાનો તેમજ નૈતિક વિકાસ તરફ દૂરલક્ષ થઈ રહ્યું છે ને ફક્ત માહિતી અને તંત્રાન નું જ્ઞાન આપવાથી તેનો દૂરઉપયોગ અને દુષ્પરિણામ સમાજમાં દેખાય છે. આ બાબત માં ચર્ચા કરવામાં આવી. જીવનમૂલ્ય શિક્ષણ અને શૈક્ષણિક ના વિષય થી અલગ ન કરતા તે વિષયોની સાથે કે તેના દ્વારા કેવી આપી શકાય એ વિષયમાં પણ ચર્ચા થઈ.

બીજા સત્ર માં સ્પર્ધા, પરીક્ષા, તુલના, માર્ક્સ, ગ્રેડ એ બાબતોસિવાય શું ઉત્કૃષ્ટતા શક્ય થઈ શકે ખરી? એના વિષે ચર્ચા કરવા માં આવી ઉત્કૃષ્ટતા ની સીમા દરેક બાળકમાં રહેલી ક્ષમતા પ્રમાણે હોય છે. ને બદલાતી રહે છે. જે સ્પર્ધા ના હોય શીખવાનો આનંદ અને રૂચી બાળકો માં જગાડી શકાય. આ સ્પર્ધાને કારણે બાળકો ચિંતા અને તાણની સાથે જીવન વ્યતિત કરે છે. આથી બાળકો માં ઈર્ષા, નિરાશા અને ગુન્હેગારી વધે છે. શું પરીક્ષા સિવાય બાળકોની પ્રગતિ અને ક્ષમતા સમજી ના શકાય? એ

ભોપાલ અને ઈન્દોર માં પરિચયાત્મક વ્હિડીઓ અને સંવાદ નો કાર્યક્રમ

“આપણે એકત્રપણે એક સારા સમાજ નું નિર્માણ કરી શકીએ?” મધ્યપ્રદેશમાં ભોપાલ અને ઈન્દોર માં કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશનના શ્રી જયંત સાહે ના માર્ગદર્શન હેઠળ ઉપરોક્ત વિષયના વાર્તાલાપની વ્હિડીઓનો કાર્યક્રમ અને પછી થી ચર્ચા નું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું.

ભોપાલમાં ચિન્મય મિશન સેન્ટર માં ૬ માર્ચ ૨૦૧૧ ને રોજ એક અગત કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો. જેમાં ૨૦ થી વધારે લોકો ઉપસ્થિત હતા. ત્યાં પુસ્તક, DVD, CD નું વેચાણ પણ રાખવા માં આવ્યું હતું. પ્રા. મુકેશ શ્રીવાસ્તવ ના પ્રવચન થકી આ કાર્યક્રમ શક્ય થયો. સંવાદ સભામાં જુદા જુદા સ્તરના અને જુદા જુદા વ્યવસાયના લોકોએ ભાગ લીધો. ચર્ચાપણ વ્યવસ્થિત રીતે થઈ હતી. ત્યારે બાદ ગૌતમ નગરમાં એક નાના ગ્રુપ માટે કૃષ્ણમૂર્તિના ઉપર હસ્તાવેજી વ્હિડીયો "Challenge of change" નું હિંદી સંસ્કરણ બતાવવામાં આવી. લોકો માં ઉત્સાહ જણાયો.

ઈન્દોર માં શાફુતલ પ્રિમાયસીસ માં ૧૩મી માર્ચ ૨૦૧૧ રોજે વ્હિડીઓનો કાર્યક્રમ યોજવા માં આવ્યા જેમાં ૫૦ જણ હાજર રહ્યા હતા. ત્યાર પછી લગભગ ૩૦ જેટલા લોકો એ સંવાદ અને ચર્ચામાં ભાગ લીધો હતો. પુસ્તકો અને DVD નું વેચાણ સારા પ્રમાણમાં થયું. શ્રી સમીર ગોળવેલકરના ઉત્કૃષ્ટ યોજનાને કારણે કાર્યક્રમ અતિશય ચશસ્વીપણે પાર પડ્યો.

મધ્ય પ્રદેશ માં ઈન્દોર શિક્ષણ અને ઉદ્યોગનું મહત્વપૂર્ણ કેન્દ્ર હોવાથી ત્યાં આગળ કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર શરુ થવું જોઈએ એવું સ્થાનિક લોકોનું માનસ હતું.

માટે આપણે કોઈ ખાસ પદ્ધતિ શોધવી જોઈએ આ બાબત માં સમયના અભાવે થોડી જ ચર્ચા થઈ.

મહત્વની બાબત એ હતી કે શિક્ષકોએ આ વિષયમાં સારો જેવો રસ રાખવો. અને ફરી ફરી આવી ચર્ચા થવી જોઈએ એવી આશા વ્યક્ત કરી. શિક્ષકોમાંથી કેટલાંક શિક્ષકોને એવું લાગ્યું કે શિક્ષણનો બીજો પર્યાય પણ હોઈ શકે. જે કોઈ શિક્ષકોને જે સમજાયુ એ ઘણુંજ મહત્વનું હતું.

‘ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઑફ ઈસ્માઈલી સ્ટડીઝ’ માં યોજવામાં આવેલી કાર્યશાળા

ઉપરોક્ત સંસ્થા એ મુંબઈમાં આયોજીત કરેલા એક શૈક્ષણિક કાર્યક્રમમાં કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન, ઈન્ડીયાનું મુંબઈ કેન્દ્ર સહભાગી થયું હતું. શિક્ષકોને પ્રશિક્ષણ આપવાનો આ કાર્યક્રમ ૫મી માર્ચ ૨૦૧૧ દરમિયાન યોજવામાં આવ્યો હતો. પ્રાધ્યાપક ડૉ. અભિજિત પડતે એ આ કાર્યક્રમનું સંચાલન કર્યું.

શિક્ષકોને માટે નવો દષ્ટિકોણ હતો, વિશેષ કરીને કૃષ્ણમૂર્તિ શિક્ષણના સંબંધમાં શું કહે છે તેને નિહાળવું. એ આ કાર્યશાળાનો ઉદ્દેશ હતો. પ્રથમ વિભાગમાં. આજના શિક્ષણમાં પ્રશિક્ષણને કેટલું મહત્ત્વ આપવામાં આવી રહ્યું છે. એના ઉપર ચર્ચા કરવામાં આવી. ઔદ્યોગિક જ્ઞાનમાં ચંત્રોનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો એનું પ્રશિક્ષણ આપવામાં આવે છે. ઉદાહરણ અર્થે ડૉક્ટર, ઈન્જિનિયર એ તંત્ર જ્ઞાન નો અભ્યાસ કરી તેમાં કૌશલ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. પ્રશિક્ષણ અને શિક્ષણ એમાં ફરક છે. તંત્રજ્ઞાન એ મર્યાદિત જ્ઞાન છે. તેમાં આપ અને પ્રમાણ નો સમાવેશ છે. આથી પ્રશિક્ષકનું કાર્યક્ષેત્ર મર્યાદિત ક્ષેત્ર માં છે. શિક્ષકને માટે શીખવું એ અભિપ્રેત છે. તેને વિદ્યાર્થીના સંપૂર્ણ જીવન સાથે સંબંધ છે. અને શીખવું એ જીવન વ્યાપી છે. કમરસીને આજનું શિક્ષણ તંત્રજ્ઞાન અને તેની માહિતીની પેલપાર જઈ શકતું નથી. એ વિષયમાં ચર્ચા થઈ.

બીજા વિભાગમાં શિક્ષણ ભૂતકાળ, પૂર્વદષ્ટિકોણ અને પૂર્વગ્રહથી ગ્રસિત થયેલું મર્યાદિત છે. જ્યારે જીવન અત્યંત ગતીશીલ અને જ્વલંત છે. જેથી આજનું શિક્ષણ તેની સાથે તાલ મિલાવી શકતું નથી. એ બાબતમાં ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું. બદલાતા કાળની સાથે તાલ મિળાવવા માટે મનુષ્યને ભૂતકાળનો સાથ છોડતા આવડવો જોઈએ. અને એ કાર્યમાં વિચાર અવરોધક હેવી રીતે બને છે. એ દર્શાવવામાં આવ્યું.

શિવાજી પાર્ક નાગરિક સંઘ માં આયોજિત કાર્યક્રમની રૂપરેખા

કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન મુંબઈ દ્વારા શિવાજી પાર્કમાં આવેલ નાગરિક સેવા સંઘ ના સભાગૃહમાં ૬ થી ૮ તારીખ એપ્રિલ ૨૦૧૧ માં એક કાર્યક્રમ યોજવામાં આવ્યો હતો જેમાં કૃષ્ણમૂર્તિના હિન્દી, મરાઠી, ગુજરાતી, અને અંગ્રેજી પુસ્તકો તેમજ DVD અને MP3 ના વેચાણ માટે વિક્રી સ્ટોલ રાખવામાં આવ્યો હતો.

૭મી એપ્રિલે કૃષ્ણજીનો બુલ્કિસ્ટ સ્કૉલર ચોગ્યામ ટુંગાપા રિમ્પોચે, જેડે કરેલા સંવાદનો, વિષય : **What is meditation?** ની વ્હિડ્યો લોકો ને બતાવવા માં આવી હતી જેમાં મરાઠી ભાષામાં સબટાઇટલ હતું. તેજ પ્રમાણે ૮મી એપ્રિલ ના દિવસે **The Challenge of change** (પરિવર્તન ચે આહવાન) મરાઠી ભાષામાં ડબ્બિંગ કરેલી વ્હિડ્યો બતાવવા માં આવી હતી. લોકોનો સારો જેવો પ્રતિસાદ હતો.

કૃષ્ણમૂર્તિના શિક્ષણની ખાસ વિષયોનું લખાણ અને તે લખાણ સાથે ફોટોગ્રાફ ને સમાવિષ્ટ કરી લોકોને સમજણ પડે એવી મોટી પેનલ્સ પણ પ્રદર્શન માં રાખવા માં આવી હતી. એનો લોકોમાં વધારે પ્રભાવ જણાયો.

આ રીત નો પ્રદર્શન અને વ્હિડ્યો દ્વારા કૃષ્ણજીનો બોધ કે શિક્ષણ લોકો સુધી પોહ્યાડવામાં ઘણું જ ઉપયોગી છે. એમ અમને લાગ્યું.

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર - રાજઘાટ - વારાણસી માં આયોજીત કાર્યશાળા

૧) ૧૩-૧૭ ઑગસ્ટ ૨૦૧૧ **Learning & Creativity** (હિન્દી અને અંગ્રેજી માધ્યમમાં) યુવા વર્ગ માટે અને શિક્ષકો માટે.

૨) ૩૦ આક્ટોબર - ૩૧ નવેમ્બર ૨૦૧૧, હિન્દી સમેલન

દૂરદવની નંબર ૦૫૪૨-૨૪૪૧૨૮૮/૨૪૪૦૪૫૩, કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન - ઈન્ડીયા, રાજઘાટ, ફોર્ટ ૨૨૧૦૦૧

ઈ-મેલ : kcentrevns@gmail.com • વેબસાઇટ : www.krishnamurti.org

૩) ૧૭-૨૧ ડિસેમ્બર ૨૦૧૧ **Love Beauty & Death**.

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર - બેંગલોર માં આયોજીત કાર્યશાળા

૯-૧૧ જૂન ૨૦૧૧ - **Do I know myself?**

૭-૧૦ જુલાઈ ૨૦૧૧ - **Harmony in relationship.**

૧૧-૧૪ ઑગસ્ટ ૨૦૧૧ - **To listen, to look, to learnt.**

૮-૧૧ સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૧ - **What is right action?**

સંપર્ક : ઘ સ્ટડી, વેલી સ્કુલ કેમ્પસ, ૧૭ કિ.મી. કનકપૂરા રોડ, થાતગુણી પોષ્ટ, બેંગલોર-૫૬૦૦૬૨.

દૂરદવની : ૦૮૦-૨૮૪૩૫૨૪૩ • ઈ-મેલ : kfistudy@gmail.com • વેબસાઇટ : www.kfistudy.org

કૃષ્ણમૂર્તિ ફાઉન્ડેશન ઈન્ડીયા, વસંત વિહાર, ૧૨૪, ગ્રીનવેજ રોડ, ચૈનઈ. ઈ-મેલ : thestudykfi@yahoo.com

કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર, સહ્યાદ્રી પોષ્ટ : તિવઈ હિલ, ખેડ તાલુકા, (રાજગુરુનગર), જિલ્લો-પૂના, પીન-૪૧૦૫૧૩. મહારાષ્ટ્ર.

દૂરદવની : (૦૨૧૩૫) ૨૮૮૭૭૨, ૨૮૮૩૪૮, ૨૦૩૪૭૫

ઈ-મેલ : kscskfi@gmail.com • વેબસાઇટ : <http://www.kscskfi.com>

આનંદ વિહાર કૃષ્ણમૂર્તિ અધ્યયન કેન્દ્ર બદલાપૂર. આનંદવિહાર, જે. કૃષ્ણમૂર્તિ સેલ્ફ એજ્યુકેશન સોસાયટી, જાંભીળઘર, રાહટોલી ગામ પાસે, બદલાપૂર (પ્ર.), તા. થાણા, પીન-૪૨૧૫૦૩, મહારાષ્ટ્ર.

દૂરદવની : ૦૮૦૦૭૪૩૮૭૦૨, (૦૨૨) ૨૫૦૧૪૦૮૪, ૨૪૨૨૩૧૮૮ • ઈ-મેલ : zillog@vsnl.com

કંઈક દ્વારા મળતી સુરક્ષા એ ઘણી મોટી અસુરક્ષા છે

અહીં હું જુદી રીતે પૂછું છું. મગજ માટે શાની આવશ્યકતા જરૂરની છે? શું મગજ ને કાર્યશીલ રહેવા માટે સલામતી અને સુરક્ષા જરૂર નથી?

કોઈ પણ એ જોઈ શકે એ છે મગજ ને સુરક્ષા ની જરૂર છે, કોઈ પ્રસંગ ઉદ્ભવે અને એ હકીકત ને મગજ નિહાળે અને એવું માને છે કે તેમાં સલામતી છે, તો એ સમાધાન ખરું નથી.

ડી: મગજ એ જોઈ શકતું નથી.

ફ: આપણે એ રીતે લઈએ કે મગજ એ પ્રભાવનો સંગ્રહ છે. અને સ્મૃતિનો ભંડાર વગેરે. પણ એ સ્મૃતિનો ભંડાર મગજની બહાર છે મગજ એતો ચશ્માના કાચ સમાન છે.

પી: આપણે શા માટે આપણા મનનું નિરિક્ષણ કરતા નથી આ ક્ષણે, મગજ વિશેની અમૂર્ત વાતો કરવાના બદલે?

કૃષ્ણમૂર્તિ: ધ્યાનથી સાંભળો તમારું મગજ સુરક્ષા ચાહે છે; તેને માનસિક તેમજ ભૌતિક પ્રકારના રક્ષણની જરૂર છે. હું જે કહ્યું છું તે એ છે કે આ એક કાર્ય છે. આ અગત્યની બાબત છે.

ડી: પાયાનો સવાલ શું છે?

પી: મૂળભૂત સવાલ એ છે કે જ્યારે મગજની સમય તરીકેની ગતિ સમતલ હોય સ્મૃતિ તરીકે. જ્યારે મગજના કોષો કાર્યરત હોય છે. ત્યારે ત્યાં એવું શું છે જે અન્યને (પર-તત્ત્વ) ઉત્પન્ન કરે કે શક્ય કરે છે. અને જ્યારે તે ‘અન્ય’ હોય છે ત્યારે શું બનવા પામે છે?

કૃષ્ણમૂર્તિ: હું તમને કહું છું. મગજ ના કોષોને સુરક્ષાની જરૂર છે. સંરક્ષણની જરૂર છે. તેને જીવંત રહેવા માટે સુરક્ષા જરૂર ની છે. તેઓ (આપણે) હજારો વર્ષથી જીવતા આવ્યા છે. ત્યારે અહીં શું બનવા પામે છે? જીવંત રહેવા માટે મગજના કોષો કહે છે અમને રાષ્ટ્રીયતા હોવી જોઈએ જે મોટું સંકટ ઊભુ કરે છે. આ સલામતીની શોધ માટે મન સદા પ્રયોગો કરતું રહે છે. અને કશામાં અટકી પડે છે. ગુરુ, રાષ્ટ્રવાદ, સમાજવાદ વગેરે વગેરે માં અટકી પડે કે જેને ઊખેડી નાખવી જોઈએ. કારણ કે મૂળભૂત બાબત એ છે કે સલામતી અને જીવતા રહેવું તે, આથી જીવવા માટે તેણે સમયની સાંકળ રચી છે. - સમતલ કે ગોળ ફરતી. જ્યારે મૂળભૂત આવશ્યકતા પ્રાપ્ત થાય, પછી શું થાય છે? શું સમજ સલામતીના સ્વરૂપ માં છે કે પૂર્ણપણે જુદી જ છે?

ડી: મનની સલામતી ની માંગણી એજ તમારા સવાલ નો વિરોધ કરે છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ: ના, મને મારી સુરક્ષિતા મળી ગઈ છે. છેલ્લા સીતેર વર્ષ માં એમા ભંગ થયો નથી. કારણ તે કહે છે ભ્રમણાનું મૂલ્ય ચૂકવી ને જીવન જીવવાનું નથી. તે કહે છે માન્યતા અને આદર્શોની શોધ કરો નહીં. કારણ કે તેમા સુરક્ષા તદ્દન નથી. તેને ભૂસી નાખો, કારણ તે ભ્રામક છે. તેથી તે પૂર્ણપણે સુરક્ષિત છે. કશા ને કારણે સુરક્ષિત નથી પરંતુ તે સ્વયંમાં જ સુરક્ષિત બને છે. કુટુંબ

ભગવાન, હુંપદ હરીફાઈ વગેરે માં સુરક્ષા શોધી, પણ કશા માં સુરક્ષા શોધવી એ સૌથી મોટી અસુરક્ષિતતા છે. તેને બાજુએ કરી દીધી. જેથી કરી એ સમજી શકે કારણ કે ત્યારે ત્યાં કોઈ ભ્રમણા ના હતી, હેતુ ના હતો ના તો કોઈ સિદ્ધાંત, તેથી એ સમજી શકે, કારણ કે તે સુરક્ષા ને શોધતું નથી. માટે તે પૂર્ણ સુરક્ષિત છે. ત્યારે મન બધીજ ભ્રમણા માં થી મુક્ત હોય છે. શંકરાચાર્યની ભ્રમણા ની વ્યાખ્યા-પ્રમાણે નહીં પણ ફક્ત એવી ભ્રમણા કે મને કુટુંબમાં, ઈશ્વરમાં ને જ્ઞાનમાં સુરક્ષા મળશે કે જે એક ભૂતકાળ છે. હવે ત્યાં એવું શું છે જે સમજે છે? ગ્રહણ કરે છે?

ફ: આપણને જેવા બનાવ્યા એવા આપણે છીએ. આપણે જાણીએ છીએ કે આપણે માનસિક શરીર ની રચનાના આધારે છીએ કે જેમાં આપણે અસલામત છીએ. એને માટે કોઈ બીજો અભિગમ હોવો જોઈએ. એ સુરક્ષા જખમી થઈ શકે એવી છે કારણ કે આપણું શરીર ક્ષણમાં ભાંગે - એવું ક્ષણ ભંગુર છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ: તેથી હું શરીરનું રક્ષણ કરું, પણ તેમાં હુંપદ ના હોવું જોઈએ.

ફ: આ જખમીપણું (ભેદતા) હું પદ સાથે જોડાયેલું છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ: હું ‘હુંપદ’ સિવાય શરીરનું રક્ષણ કરીશ. હું તેને સ્વચ્છ રાખી તેની કાળજી રાખીશ. મને લાગે છે કે આપણે શરીર નું રક્ષણ ‘હુંપણા’ થી કરીએ છીએ. જે આપણને ગહનતા પૂર્વકની ખાત્રી થાય કે સંપૂર્ણ પણે જીવવા માટે મગજની સુરક્ષા અને રક્ષણની જરૂર છે. તો આપણે બીજી બધી સમસ્યા હલ કરી શકીએ. આપણે બીજી રીતે આ જોઈએ. શું! સમજણ (ગ્રહણશીલતા) મગજ ના કોષો સાથે સંબંધ ધરાવે છે કે જેને સુરક્ષાની તાકીદ છે. કોઈ પણ ભોગે જીવવા માગે છે?

પી: મારું મન એ રીતે કાર્ય કરતું નથી. તેથી કરીને ધ્યાનથી સાંભળવું માટે અઘરું છે. મગજ ના કોષો જ્યારે ખરેખરમાં કાર્ય કરતા અટકી જાય. એવી એકાદ ક્ષણ પણ હું સાધી શકું કે કેમ, એ માટે હું મારા મન નો અભ્યાસ કોઈ સુક્ષ્મદર્શક માં નિરીક્ષણ કરે એ રીતે પ્રયત્ન કરું છું ત્યારે ત્યાં સુરક્ષિત કે અસુરક્ષિતપણાનો કોઈ સંબંધ આવતો નથી. એ ક્ષણે હું જો કોઈ પ્રશ્ન કરું ત્યારે હું મૂળ બાબતથી ક્યાંક ભટકી જાઉં છું. અહીં હું તમારી સમક્ષ છું અને હું કાળની આ ઐહિક આડી ગતિ સમજવા માગુ છું. શું ત્યારે મગજ ના કોષો કાર્ય કરતા થંભી જાય છે? આ એક તત્ત્વ છોડી ને બાકી નો કોઈ શોધ, પ્રશ્ન કે ઉત્તર એ ઘોટાળો કરનાર જ હશે.

કૃષ્ણમૂર્તિ: તમે એ કહો છો, કે જે કંઈ કહ્યું કે આપણે જે કંઈ બોલ્યા તે બધું તમે પૂર્ણ કર્યું છે. અને તેની પેલે પાર જઈ તમે એમ પુછો છો, કે મગજ ના કોષો એક યા બીજી રીતે કાયમી પણે ગતિશીલ રહે છે?

પી: હું એમ કહું છું કે હું તમને સાંભળુ છે, ત્યારે મારા મનમાં કોઈ પણ ગતિ કે હલચલ નથી.

(પેજ નં. ૮ પર.....)

વિચાર વસ્તુમાં સુરક્ષા શોધે છે જેનું એણે પોતેજ સર્જન કર્યું છે

આપણે એ પૂછી રહ્યા છીએ કે. માણસ માત્ર લગભગ સારી માનવજાત, કશા ની સાથે વળગેલી છે. કોઈ પ્રકારના આદર્શ ના માળખાને કોઈ પ્રકારની વિચારધારાના માળખા ને કે જેણે માન્યતાનું સર્જન કર્યું છે, અનુભવ નુ માળખું એ ‘જે છે’ એનો પ્રતિકાર છે અને તે માળખાને વળગી રહે છે તેથી વિશ્વ આખામાં આ દેખાતી વાસ્તવિકતા છે. બરોબર? જો તમને ભીતરમાં એવી ખાત્રી થઈ હોય સામ્યવાદ - માર્ક્સવાદ કે લેલિનવાદ વિષેની તો તમે તે ખાંચમાં અટકી પડો છે. પછી તમે બીજા કશાંની કાળજીપુર્વક તપાસ કરતા નથી. અને એમને એમ ચાલતું રહે છે. શું તે તમને સુરક્ષા આપે છે? આ ‘વિચાર’ ને કૃપા કરી આ સમજો. આ વિચારે જેણે આ બધી માન્યતાનું મતોનું, અનુભવો, વિભાજન નું સર્જન કર્યું છે. શું આ વિચાર સુરક્ષા આપી શકે? તમે મારા પ્રશ્નને સમજ્યા? કારણ કે તમે વિચાર દ્વારા કાર્ય કરો છો. તમારી બધીજ પ્રવૃત્તિ વિચારના આધાર પર છે. તે સમતલ હોય કે ઊભી હોય ભલે તમે ઊંચી એવી મહત્વાકાંક્ષા રાખતા હોય પણ હજી પણ તે ઊંચાઈ ની ગતિ વિચાર જ છે. અથવા તમે સામાજિક સ્તરે સુધારો કે ક્રાંતિ કરો ને સંતોષ અનુભવો અને આમ ને આમ કંઈક કરતા રહો છતાં તે પણ સમતલવિચારની ગતિ જ છે. બરોબર? શું આ વિચાર મૂળભૂત પણે માનસિક સ્તરે સુરક્ષા આપે છે? તમે મારો કહેવાનો મુદ્દો સમજો છો? હું મારા ગુરુ પાસે જઈ શકું, ભગવાનનો પાડ કે મારી પાસે કોઈ ગુરુ નથી. પણ જો હું ગુરુ પાસે જાઉં પણ ગુરુ પાસે જવાની ભાવના એ પણ વિચારના પાયા ઉપર જ ઊભેલી છે. વિચાર એવી આશા રાખે છે કે આ અચોક્કસ દુનિયામાં તે મને સુરક્ષા આપશે. એ મને કોઈ પ્રકારનું સુખ આપશે કે કોઈ પ્રકારનો બોધ આપશે. આ બધું જ વિચારની ગતિ છે. બરોબર? અને હું તમને પ્રશ્ન કરું છું શું વિચાર માનસિક સ્તરે સુરક્ષા આપે છે? બરોબર? હા છતાં પણ વિચારને પણ તેનું યોગ્ય સ્થાન છે. પણ વિચાર એવી કલ્પના કરે કે તે માનસિક સુરક્ષા આપી શકે છે ત્યારે તે એક ભ્રમણમાં જીવે છે. શું તમે આ મૂલ્યો સમજો છો. શું એવું નથી? નિહાળો, જો તમે ઈશુમાં માનતા હો કે એ સિવાય બીજામાં માન્યતા ધરાવતા હોય એ વિચારની જ એક ગતિ છે. શું એમ નથી? અને આ વિચાર અનેક આવી સફાઈદાર ભાવનાનો ભ્રમ ઊભો કરે છે. બરોબર? અને મન જ્યારે માનસિક સ્તરે ચર્ચના સિદ્ધાંતો કે ચર્ચના મત સિવાયના અથવા બીજા કંઈમાં શોધ કરે છે. એ બધું જ વિચારનું જ એક માળખું છે. વિચાર અનિવાર્યપણે ભૂતકાળની ગતિ છે. જે વર્તમાનમાં ગતિ કરે છે. બરોબર છે? થોડીક બદલાયેલી, કૃપા કરી જરા અંદર ઉતરો તમને તે દેખાશે. વિચાર એ સ્મૃતિનો પ્રતિભાવ છે. બરોબર? સ્મૃતિ સે અનુભવનું પરિણામ છે. જે જ્ઞાન સ્વરૂપે સંગ્રહાયેલી છે. આ બધું ભૂતકાળ છે. બરોબર? કે નહીં?

તેથી વિચાર એ સ્મૃતિનો પ્રતિભાવ છે. જ્ઞાન અનુભવ જે આપણા મગજ માં જ્ઞાન તરીકે સંગ્રહિત થયેલું છે. અને આ પ્રતિભાવ હમેશાં ભૂતકાળમાંથી જ ગતિ કરે છે. શું એ ભૂતકાળમાં સુરક્ષા છે? તમે આ સમજો છો તમારા તર્ક અને કારણોનો ઉપયોગ કરી, આ શોધી કાઢવા માટે તમારી બધી શક્તિનો ઉપયોગ કરો. શું ભૂતકાળ માં કોઈ સુરક્ષા છે ખરી? જે એક પરંપરા છે. પરંપરા એક દિવસ જૂની પણ હોઈ. અથવા દશ હજાર વર્ષો પહેલાંની હોય. હજી પણ તે પરંપરા જ છે. કે જે એક ભૂતકાળ જ છે. અને

વિચારની પ્રક્રિયા એ ભૂતકાળનો અર્ક છે. શું એ સુરક્ષા આપી શકે? તમે મારું કહેવાનું સમજી શક્યા? સજ્જનો એની ભીતરમાં જાઓ અને વિચારી જુઓ આપણા ધર્મો ભૂતકાળ પર આધારિત છે. સંગઠિત ધર્મો, તેમના રીતરિવાજ કર્મકાંડ, સિદ્ધાંતો જેનું આ એક સરકસ ચાલી રહ્યું છે. જે અર્થહીન છે. અનિવાર્ય એવી પરંપરા જે ભૂતકાળ છે, અને વિચાર તેમાં શોધે છે. જુઓ શું થઈ રહ્યું છે. શું તે એ વસ્તુમાં સુરક્ષા શોધે છે જે એણે પોતેજ સર્જી છે. બરોબર? મને આશ્ચર્ય થાય છે તમને આ બધું દેખાય છે?

આપણે માનસિક સુરક્ષા શોધીએ છીએ, જે કદાચીત શારીરિક સુરક્ષાનો નાશ કરે છે, અને જો તમે શારીરિક સુરક્ષા શોધતા હોય તો માનસિક સુરક્ષા નકામી બની જાય છે. તેથી આપણે ચોક્કસપણે એ શોધી કાઢવું જોઈએ કે એ શું છે. જેને આપણે શોધીએ છીએ.

હું અટકું છું, કારણ હું સતત બોલી શકું પણ વચ્ચમાં અઠ્ઠવાની આવશ્યકતા છે, જે થી કરીને હું અને તમે વ્યવસ્થિત વિમર્શ કરી શકીએ શાબ્દીકરીતે અને અશાબ્દીકપણે. કારણ કે જો તમે પણ એજ સ્તરે વિચારી-વિમર્શ કરો તો આપણા વચ્ચે નો વાર્તાલાપ અદ્ભૂત એવો સરળ બની જાય. આપણે એક બીજાને તુરંત સમજી શકીએ. પરંતુ આપણે આપણા માનસિક બંધારણને ઘણી બારીકાચથી સમજવા માગતા નથી કારણે આપણે જે હું કરીએ છીએ આપણ ને એ ખબર નથી એ આપણને કંઈ દિશામાં દોરી જશે. મનુષ્ય માટે જે અતિ આવશ્યક છે અને આપણે જેને પકડી રાખ્યું છે એનો કદાચ એ નાશ કરી નાખશે તેથી આપણે ઉપરછલ્લી રીતે જોઈને સહમત કે અસહમત થઈને ચાલી જઈશું. અને વક્તા એજ બાબતને રોકવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. આપણે ખંચકાતા પણ ઘણી બારીકાચથી તપાસ કરી ઉત્કટતાપૂર્વક એ કારણ શોધી કાઢવું કે વિચારે આપણી સમસ્યાને હલ કરી નથી છતાં પણ આપણે વિચાર નો ઉપયોગ કરવાનો છે અત્યારે આપણે જે કંઈ કાર્ય કરવા જઈ રહ્યા છે તેમાં.

આપણે શરુઆતથી એક પ્રશ્ન પૂછી રહ્યા છીએ મનુષ્ય શું શોધી રહ્યો છે? તમે શું ખરેખર સુરક્ષા નથી શોધી રહ્યા? શારીરિક અને માનસિક બંને રીતે? તમને અન્ન, વસ્ત્ર અને છત્ર (આવાસ) ની ચોક્કસપણે આવશ્યકતા છે. નહીં તો તમે કાર્ય કરી નહીં શકો, તમે કોઈ જાતિમાં કાર્ય કરતા હોય અથવા કોઈ અસ્તવ્યસ્ત સમાજ માં કાર્ય કરતા હોય તેમાં પણ સામૂહિક પ્રકારની સુરક્ષાની આવશ્યકતા છે. કે જેમાં કુશળતા અને તંદુરસ્તીનો સમાવેશ હોય જેથી કરીને તમે વિચારી શકો, નિહાળી શકો અને આ બધી બાબતો ની અંદર જઈ શકો. અને વિશેષ કરીને આ સાથે દરેકને માનસિક સુરક્ષાની તાકીદ હોય છે, ગહનતા પૂર્વકની. કદાચ કોઈને શારીરિક સુરક્ષા નહીં પણ મળે પણ માનસિક સુરક્ષા અનન્ય એવી અગત્ય બની જાય છે. શું એવું જ નથી? તમારા સ્વયંના જીવનમાં આ બાબત તમારા ધ્યાનમાં નથી આવી માનસિક સુરક્ષા માટે તમે કેટલા વ્યાકુળ હોવ છો. તમારા સંબંધમાં, તમારા કાર્યમાં જીવન વિશેના તમારા અભિગમની બાબતમાં. આપણા અનુભવોમાં આપણે આ બધાને આપણે કેટલા બધા વળગી રહ્યા હોઈ એ છીએ કારણ કે શું તે આપણને અદ્ભૂત એવી સુરક્ષા આપે છે માટે?

(.....પેજ નં. ૬ થી)

કંઈક દ્વારા મળતી સુરક્ષા એ ઘણી મોટી અસુરક્ષા છે

કૃષ્ણમૂર્તિ : એમ કેમ? કારણ કે તમે પૂર્ણ અવધાન પૂર્વક સાંભળો છો. એવું અવધાન કે જ્યાં ધ્યાનથી સાંભળતું કોઈ કેન્દ્ર નથી. ફક્ત ત્યાં શ્રવણનીજ એક અવસ્થા છે, માટે?

પી : હવે, હું એ પુછું છું કે સાંભળવા એ અવસ્થામાં ભૂતકાળનો પ્રભાવ કે અસ્તિત્વ હોય છે ખરો? હું આ પ્રશ્ન એટલા માટે પુછું છું કે મારે સમયની સમસ્યા સમજવી છે. એ સિવાય બીજું કોઈજ કારણ નથી.

કૃષ્ણમૂર્તિ : જ્યારે તમે કહો છો કે ધ્યાન પૂર્વક, સંપૂર્ણ સમગ્રતા પૂર્વક સાંભળો છું. શું ત્યારે ત્યાં સમય (કાળ)નું અસ્તિત્વ હોય ખરું?

પી : કારણ કે ત્યાં કોઈ પ્રતિક્રિયા થતી ન હોય તો મોજણી ક્યાં હોય?

કૃષ્ણમૂર્તિ : જ્યારે ધ્યાન હોય છે ત્યારે સમય હોતો નથી, કારણ કે ત્યારે ત્યાં ગતિ હોતી નથી. ગતિ એટલે માપ, તુલના અહીં થી ત્યાં વગેરે. ધ્યાનમાં તરંગ નથી અને કેન્દ્ર નથી. જ્યાં કોઈજ માપણી હોતી નથી. બીજો સવાલ એ છે કે જે તે જૂનું મગજ છે તેનું શું થાય છે? તેને ત્યાં રાખો. તમારો આ પ્રશ્ન છે તે (મગજ) નું શું થાય છે? મને તે સમજાયું છે. તેનું શું થાય છે? ધ્યાન તે મગજ થી અલગ થઈ જતું નથી. ધ્યાન એતો શરીર ની સમગ્રતા છે. ધ્યાન એ સંપૂર્ણ શારીરિક અને માનસિક બંધારણ છે. જે પણ મગજના કોષો છે. તેથી કરી ને મગજના કોષો અતિશય શાંત હોય છે. જાગ્રત જે જૂના મગજ ને પ્રતિસાદ નથી આપતું. નહીં તો તમે ધ્યાનસ્થ કે જાગ્રત નહીં રહી શકો.

અને તેમાંજ ઉત્તરો રહેલા હોય છે. એવા ધ્યાનની અવસ્થામાં જ મગજ કાર્ય કરી શકે. ધ્યાન એટલે શાંતિ, મૌન (શૂન્યતા) ખાલી અવસ્થા તમારે જે કંઈ કહેવું હોય તે. તે શાંતિ માંથી શૂન્યતા, નિરાગસતા આવે છે અને મગજ કાર્ય કરે છે. પણ વિચારક જે સુરક્ષાની શોધ ક્ષામાં કરે તે ત્યાં નથી.

પી : એનો અર્થ એમ થાય કે મગજનું આમૂલ્ય પરિવર્તન થાય છે?

કૃષ્ણમૂર્તિ : ના અમૂલ્ય પરિવર્તનમાં શું થાય છે ત્યાં ઢ્રષ્ટાનું અસ્તિત્વ નથી.

પી : પણ મગજના કોષો તેના તેજ રહે છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ : નિરીક્ષણ કરો અને આ રીતે ના લો. નહીં તો તમે એમાં અટવાય જશો તમારી અંદર એનું નિરીક્ષણ કરો. ધ્યાન એટલે સમગ્રતાપૂર્વકનું ધ્યાન. જેમાં શરીર, મન, માનસ અને બધાજ કોષો એ બધું જ સમગ્રપણે જીવન સાથે છે. જાગ્રત એવી અવસ્થા કે જ્યાં કોઈ કેન્દ્ર નથી. છતાં પણ ભૂતકાળ ત્યાં ઠાજર છે કારણ હું ભાષા બોલું છું.

ત્યારે મગજના કોષોનું શું થાય છે. તે બધું નોંધે છે. પણ ત્યાં 'હું' નું અસ્તિત્વ નથી. તેથી 'હું' (હુંપદ) જે મગજનો એક ભાગ છે તે ભૂસાય ગયો છે.

પરંપરા અને પરિવર્તન,
સંવાદ ૨૪, મુંબઈ ૧૯૭૧

Statement about ownership and other particulars of Antarlahari Newsletter

Form IV

1. Place of Publication : Krishnamurti Foundation India, Bombay Executive Committee Himmat Niwas, 31, Dongersey Road, Malabar Hill, Mumbai - 400 006.
2. Periodicity of Publication : Once in four months, (January, May, September)
3. Printer's Name : Anand Limaye
Whether citizen of India : Yes
Address : India Printing Works, 42, G. D. Ambekar Marg, Wadala, Mumbai - 400 031.
4. Publisher's Name : P. V. Dabholkar
Whether citizen of India : Yes
Address : Krishnamurti Foundation India, Bombay Executive Committee Himmat Niwas, 31, Dongersey Road, Malabar Hill, Mumbai - 400 006.
5. Editor's Name : Indira Doctor
Address : Krishnamurti Foundation India, Bombay Executive Committee Himmat Niwas, 31, Dongersey Road, Malabar Hill, Mumbai - 400 006.
6. Name and address of individuals who own the newspaper and partners or shareholders holding more than one percent of the total capital : Krishnamurti Foundation India, Bombay Executive Committee Himmat Niwas, 31, Dongersey Road, Malabar Hill, Mumbai - 400 006.

I, P. V. Dabholkar, hereby declare that the particulars given are true to the best of my knowledge and belief.

Sd
(P. V. Dabholkar)

કૃષ્ણમૂર્તિબાબતના વેબસાઈટ્સ :

- www.jkrishnamurti.org
- www.kfonline.org
- www.kfa.org
- www.kfoundation.org
- www.kinfonet.org

Published in January, May, September

Periodical

Registered with The Registrar of Newspapers for India under No. MAHMAR/2008/25259

If undelivered please return to :

Krishnamurti Foundation India

Bombay Executive Committee, Himmat Niwas, 31, Dongersey Road, Malabar Hill, Mumbai - 400 006.

Tel.: (022) 2363 3856 Email : kfimumbai@gmail.com

Websites : www.kfonline.org, www.jkrishnamurti.org